

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 2. února 2021 ve věci č. 22457/16 – *X a ostatní proti Bulharsku*

Velký senát Soudu rozhodl devíti hlasy proti osmi, že neprovedením účinného vyšetřování stížnosti dětí na sexuální zneužívání v dětském domově, kde donedávna žily, došlo k porušení článku 3 Úmluvy v jeho procesní složce. Naopak neshledal, a to jednomyslně, porušení hmotněprávní složky článku 3 Úmluvy, tedy že by stát selhal v přijetí pravidel pro ochranu dětí žijících v institucích a v přijetí preventivních operativních opatření k jejich ochraně před špatným zacházením.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovateli byli tři sourozenci (9, 10 a 12 let) narození v Bulharsku a jejich italští adoptivní rodiče. Krátce po osvojení děti rodičům svěřily, že v době pobytu v bulharském dětském domově byly sexuálně zneužívány. Během několika setkání s psychology popsaly – ne zcela konzistentně, nicméně s řadou detailů včetně údajů umožňujících ztotožnění osob – šikanu mezi dětmi zahrnující násilí a sexuální chování, sexuální hry a praktiky mezi dětmi, jakož i sexuální zneužití ze strany některých zaměstnanců zařízení a třetích osob, které se k dětem měly dostat na akcích mimo dětský domov; některé případy zneužití měly být i filmovány. Italští experti tato svědectví posoudili jako klinicky věrohodná. Italské státní zastupitelství případ postoupilo bulharským úřadům k vyšetření. Bulharský úřad pro ochranu dětí bezodkladně provedl v zařízení inspekci, jež obnášela i rozhovory s dětmi a zkoumání zdravotnické dokumentace, avšak nezjistil zneužívání či zanedbání dohledu nad dětmi. Bulharské orgány dále zahájily tři trestní řízení, jež byla vždy skončena pro nedostatek důkazů o tom, že byl spáchán trestný čin. Příklad se v Itálii i Bulharsku stal předmětem zájmu sdělovacích prostředků, přičemž hned na začátku se vrcholný představitel bulharského inspekčního orgánu i členové parlamentu vyslovili pro média, že nařčení jsou vykonstruovaná.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

Podstatou stížnosti bylo, že děti měly být sexuálně zneužívány v bulharském dětském domově a že tamní orgány nepřijaly opatření k ochraně dětí a neprovedly účinné vyšetřování uvedených tvrzení. Poté, co ve vztahu k rodičům byla stížnost prohlášena za nepřijatelnou, o stížnosti dětí rozhodl senát páté sekce Soudu rozsudkem ze dne 17. ledna 2019 tak, že nebylo shledáno porušení článku 3 ani článku 8 Úmluvy. Na žádost stěžovatelů byla věc postoupena velkému senátu.

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY

Velký senát stížnost s ohledem na závažnost tvrzeného sexuálního zneužití a násilí spáchaných na malých dětech bez rodičovské péče a umístěných v ústavu posuzoval toliko na poli článku 3 Úmluvy, a to z hlediska pozitivních závazků státu. Z článku 3 vyplývá povinnost státu zajistit, že jednotlivci v jejich jurisdikci nebudou podrobeni špatnému zacházení, včetně zacházení páchaného soukromými osobami (*O'Keeffe proti Irsku*, č. 35810/09, rozsudek velkého senátu ze dne 28. ledna 2017, § 144), přičemž děti a jiné zranitelné osoby mají právo na účinnou ochranu.

Zaprvé, velký senát prozkoumal splnění závazku zavést vhodný právní a regulatorní rámec k ochraně dětí žijících v institucích před narušením jejich fyzické a morální integrity. V projednávané věci to mělo zahrnovat i ustanovení trestního práva a jejich účinné uplatňování v praxi. Soud připomněl, že v případech, jako je znásilnění či sexuální zneužití dětí, musí státy zajistit účinná trestněprávní ustanovení (*Söderman proti Švédsku*, č. 5786/08, rozsudek velkého senátu ze dne 12. listopadu 2013, § 82; *M. C. proti Bulharsku*, č. 39272/98, rozsudek ze dne 4. prosince 2003, § 150). Výslovně uvedl, že to vyplývá rovněž z článků 18 a 24 Úmluvy Rady Evropy o ochraně dětí proti sexuálnímu vykořisťování a pohlavnímu zneužívání (dále jen „Lanzarotská úmluva“). Pozitivní závazek ochrany má podle Soudu zvláštní důležitost v kontextu veřejných služeb s povinnostmi ochrany zdraví a prospívání dětí, zejména

když jsou tyto děti zvláště zranitelné a pod výlučnou kontrolou orgánů státu (v kontextu školního vzdělání srov. *O’Keeffe proti Irsku*, cit. výše, § 145; v kontextu péče o děti s postižením na poli článku 2 Úmluvy srov. *Nencheva a ostatní proti Bulharsku*, č. 48609/06, rozsudek ze dne 18. června 2013, § 106–116 a 119–120). Za určitých okolností to může vyžadovat přijetí zvláštních opatření a pojistek. Ve vztahu ke zneužívání dětí, a zvláště pak pro případy, kdy pachatel je v postavení autority, Soud shledal, že základem pro účinné uplatňování trestněprávních norem je existence účinných mechanismů pro rozpoznávání a hlášení těchto případů (viz *O’Keeffe proti Irsku*, cit. výše, § 148).

V projednávané věci nebyl shledán problém, pokud jde o ustanovení trestního práva. Soud neshledal porušení článku 3 Úmluvy ani ve vztahu k opatřením k ochraně dětí žijících ve veřejných institucích, které mají odpovědnost za zajištění jejich bezpečí a prospívání. Soud vzal na vědomí zprávy vnitrostátního inspekčního orgánu o tom, že v dotčeném dětském domově fungovala řada opatření k předcházení a odhalování špatného zacházení, jako bylo monitorování přístupu třetích osob do zařízení kamerami a dohledem pracovníka, zajištění dohledu nad dětmi mj. v noci a během výletů mimo zařízení, pravidelné prohlídky externím lékařem a působení psychologa zařízení, přístup dětí k telefonu a ke kontaktu na linku pomoci dětem. Byl zřízen státní dozorový orgán, který měl provádět periodicky inspekce, reagovat na podněty a přijímat opatření k ochraně dětí nebo dávat podněty ke kárnému či trestnímu řízení. Za situace, kdy stěžovatelé nedodali podklady, jež by vyvracely zjištění inspekčního orgánu, a kdy Soud ani neměl důkazy o tom, že by v rozhodné době v Bulharsku byly systémové problémy typu pedofilní turistiky či sexuálního zneužívání malých dětí v pobytových zařízeních či ve školách, aby zde byly důvody pro zvláštní opatření ze strany státních orgánů (*a contrario*, *O’Keeffe proti Irsku*, cit. výše, §§ 157–69), nemohl Soud rozhodnout jinak.

Zadruhé, velký senát se zabýval povinností státu přijmout operativní opatření k ochraně obětí či potenciálních obětí špatného zacházení (obdobně *Osman proti Spojenému království*, č. 23452/94, rozsudek velkého senátu ze dne 28. října 1998, § 115). Ačkoli tento závazek nemůže být vykládán jako nemožné či nepřiměřené břemeno pro orgány státu a současně ne každé riziko špatného zacházení vyžaduje preventivní opatření, rozhodně jsou nutná taková opatření, která poskytují účinnou ochranu dětem a jiným zranitelným osobám a zahrnují rozumné kroky k zabránění špatnému zacházení, o němž orgány státu věděly nebo měly vědět (*O’Keeffe proti Irsku*, cit. výše, § 144). Aby pozitivní závazek vznikl, musí být dáno, že orgány státu věděly nebo měly vědět o existenci reálného a bezprostředního nebezpečí špatného zacházení s konkrétním jednotlivcem, způsobeného trestným jednáním třetí osoby; selháním je tu nepřijetí opatření v pravomoci státních orgánů, jež mohla podle rozumného předpokladu předejít danému nebezpečí (*Đorđević proti Chorvatsku*, č. 41526/10, rozsudek ze dne 24. července 2012, § 139).

Soud přezkoumal opatření vedení dětského domova, neboť to mělo trvalou povinnost zajistit bezpečnost, zdraví a prospívání dětí v jeho péči a mělo být také zvláště bdělé. Soud konstatoval, že vnitrostátní vyšetřování nepřinesla zjištění, že by si ředitelka dětského domova, jiný člen personálu nebo zástupce jiného orgánu státu byli vědomi zneužívání, na které stěžovatelé poukazovali. Ani externí lékař a psycholog zařízení, kteří pravidelně přicházeli s dětmi do styku, nezaznamenali signály, jež by vzbuzovaly podezření. Bez dalších důkazů nemohl Soud dospět k závěru, že by bulharské orgány věděly nebo měly vědět o reálném a bezprostředním riziku špatného zacházení se stěžovateli, aby pak mohl vyvstat závazek přijmout preventivní opatření (*a contrario*, *Đorđević proti Chorvatsku*, cit. výše, §§ 144–146; *V. C. proti Itálii*, č. 54227/14, rozsudek ze dne 1. února 2018, §§ 99–102).

Zatřetí, velký senát zkoumal procesní závazek provést účinné vyšetřování. Připomněl, že požadavek účinnosti trestního vyšetřování může zahrnovat povinnost spolupracovat s orgány jiného státu, tedy žádat a poskytovat pomoc. To znamená, že dotčené státy musí učinit veškeré rozumné kroky ke vzájemné spolupráci a vyčerpat v náležitě míře možnosti, jež jsou jim dostupné na základě použitelných mezinárodních nástrojů o vzájemné právní pomoci a spolupráci v trestních věcech. Navíc v případech, kde vystupují děti jako možné oběti sexuálního zneužití, je nutné řádně zohlednit právo dítěte, aby jeho nejlepší zájem byl předním hlediskem, jakož i jeho zvláštní zranitelnost a související potřeby (*A a B*

proti Chorvatsku, č. 7144/15, rozsudek ze dne 20. června 2019, § 111; a *M. M. B. proti Slovensku*, č. 6318/17, rozsudek ze dne 26. listopadu 2019, § 61). Podle Soudu v takových případech musí být povinnost provést účinné vyšetřování vykládána ve světle závazků vyvstávajících i z dalších mezinárodních instrumentů, konkrétně Lanzarotské úmluvy.

Soud konstatoval, že bulharské orgány obdržely hájitelné tvrzení, když jim italské orgány předaly případ, který podle jejich názoru stál na hodnověrných výpovědích dětí a vyžadoval vyšetřování. Měly tedy povinnost podniknout neprodleně nezbytná opatření k ověření hodnověrnosti tohoto oznámení, objasnit okolnosti případu a zjistit, kdo je případně odpovědný. Soud konstatoval, že bulharské orgány činné v trestním řízení učinily poměrně rychle řadu vyšetřovacích úkonů v součinnosti s inspekčním orgánem. Označil za politováníhodné, že bulharské orgány neinformovaly rodiče stěžovatelů o postupu ve vyšetřování – rodiče sice nepodali trestní oznámení, ale Lanzarotská úmluva přikládá zvláštní význam informování obětí o jejich právech a možnostech, o postupu ve věci a o jejich právu být slyšeny. Hlavní problém velký senát shledal ve vztahu k důkladnosti vyšetřování. Rozhovory s dětskými svědky v Bulharsku nebyly prováděny za podmínek čl. 35 odst. 1 a 2 Lanzarotské úmluvy. Především však bulharské orgány s odkazem na manipulaci ze strany rodičů zpochybnilly tvrzení domnělých obětí, jež italští experti označili za věrohodná, aniž samy věrohodnost posoudily; mohly požádat o vyslechnutí dětí a rodičů nebo si alespoň vyžádat nahrávky rozhovorů psychologů se sourozenci-stěžovateli, ale ve svých rozhodnutích tyto možnosti nijak nezohlednily. Krom toho bulharské orgány kritizovaly nedostatek medicínských důkazů, ale samy žádné nevyžádaly. Podle Soudu také byly učiněny jen nedostatečné úkony k objasnění tvrzeného násilí a zneužívání mezi samotnými dětmi, což byly rovněž útoky dosahující závažnosti spadající pod článek 3 Úmluvy. Dále Soud žalovanému státu vytkl, že se jeho orgány nezabývaly možností provést tajné operace ve smyslu čl. 30 odst. 5 Lanzarotské úmluvy (sledování perimetru dětského domova či telefonických hovorů), i když tvrzení stěžovatelů naznačovala, že za zneužíváním mohla stát organizovaná skupina. Objektivitu, a tedy i věrohodnost závěrů orgánů činných v trestním řízení nadto podryla prohlášení představitelů bulharských orgánů pro tisk a tendenční závěry, jimiž bylo odůvodněno odložení trestního stíhání. Soud učinil závěr, že vnitrostátní orgány nepřijaly všechna rozumná opatření, aby objasnily skutkové okolnosti případu, a neprovedly úplnou a pečlivou analýzu zjištěných důkazů, což nedostálo nároku na účinnost ve smyslu článku 3 Úmluvy, vyloženého ve světle dalších mezinárodních instrumentů, zejména Lanzarotské úmluvy.

III. Oddělená stanoviska

Soudkyně Turković a soudci Pinto de Albuquerque, Bošnjak a Sabato ve svém souhlasném stanovisku litovali, že Soud ještě více nerozvinul standardy Úmluvy dopadající na téma sexuálního zneužívání dětí v prostředí mimo jejich domov, a to ať už dospělými či jinými dětmi. Sami pak dodali řadu poznámek především k proaktivnímu shromažďování důkazů vyšetřujícími orgány, zohledňování pohledu obětí a nasměrování odborníků z oblasti medicíny, psychologie, výchovy a sociálních věd k tomu, aby obětem pomáhali se vyjádřit. Naznačili také téma trestní odpovědnosti těch, kdo mají zajišťovat dohled nad dětmi, za násilí páchané mezi nimi.

Soudce Serghides se ve svém částečně souhlasném stanovisku zabýval harmonickým vztahem Úmluvy a dalších mezinárodních lidskoprávních úmluv.

Soudci Spano, Kjølbrot, Lemmens, Grozev, Vehabović, Ranzoni, Eicke a Paczolay ve svém částečně souhlasném a částečně nesouhlasném stanovisku se především vymezili proti způsobu použití Lanzarotské úmluvy k posouzení účinnosti vyšetřování, zvláště proti zmínce o vhodnosti použití tajných vyšetřovacích operací. I co se týká způsobu vedení vyšetřování, tato skupina soudců zaujala stejný postoj jako soudci senátu páté sekce, kteří neshledali porušení článku 3 Úmluvy, a to především kvůli nedostatku tvrzení a důkazů o zneužívání.